

Hüseynağa QƏNİYEV

Proloq

Yaradan insandan başqa bütün varlıqları təbiəti və təyinatı ilə birgə yaratdı. İnsana isə öz əlaməti olan yaradıcılıq istedadı verdi ki, şüurlu, azad insan təbiətini və təyinatını özü yaratsın.

Özünü yaradan adam

Düşüncə tərzimə uyğun olmasa da, yazıya ənənəvi üslubda başlayacağam. Çünki Elçin Mirzəbəyli haqqında yazmaq mənim üçün həm asandır, həm də çətin. Ümumiyyətlə, hər hansı şəxs - alim, müfəkkir, şair haqqında yazmaq istəyəndə yaşadığı dövrü, ictimai-siyasi şəraiti öyrənmədən və problemləri bil-mədən obyektiv fikir yürütmək mümkün deyil. Onun körpəlikdən bu günədək həm fiziki, həm də sosial-ruhi təkamülü gözümün qabağında baş verdiyi üçün mənə çox yaxındır. Möhtəşəmliyi isə çox yaxından tam, hərtərəfli və aydın görmək çətindir. Gerek uzaqlaşıb gen-dən baxasan. Bu səbəbdən Elçin haq-qında fikir söyləməyə bir qədər çətinlik çəkirəm. Ona görə də məntiqi induksi-ya metodu ilə həyatı və yaradıcılığını dövrlərə bölüb, abstraksiya etməklə ümumi nəticəyə gəlmək fikrindəyəm.

Vaqif - ailə ədəbi məktəbi

Onun həyat və yaradıcılıq yolu ilk növbədə dayısı, görkəmli şair, publisist, redaktor Vaqif Hüseynovun ədəbi mək-təbindən keçir: "Kiçik yaşlarımdan şeir yazırdım və bunu kimsədən gizlətmirdim. Amma dayım icazə vermirdi çap etdirməyə. "Hələ tezdi, zamanı gələndə mən çap etdircəyəm" deyirdi. Mən sö-zə məsuliyyətlə yanaşmağı, sözün də-yerini bilməyi ondan öyrənmişəm. Də-qiq xatırlamıram, 7-ci, ya da 8-ci sinifdə oxuyurdum. Dayımın "Dəniz çağırır" adlı şeirlər kitabı çıxmışdı. Birdən-birə dayımın həmin kitabda yer alan zarafat- yana bir şeirinə cavab yazmaq qərarına gəldim. Həmin şeirin ikinci mısrasını xatırlayıram indi. Dayım yazırdı:

"Necə qocalmışam...Gözəllər indi. Bənzədir əmiyə, dayıya məni".

Mənim cavabım isə belə idi:

Gizli-gizli qapı döyən payızın Xəbərdarlıq yağışından incimə. Ötən günün alında yurd saldığı Neçə-neçə qırışından incimə. Baharında bitirmişdin min çiçək, Payızında tapamırsan bir ləkək... Gözəllərin indi sənə qoca tək İstehzalı baxışından incimə...

Dərc olunmuş ilk şeirlər

Dayımın bir neçə günlüyə Bakıya gətirdiyini bildiyim üçün ona yazdığım şeiri və daha bir neçə şeirimi götürüb gətdim o zaman Lənkəranda çıxan "Le-ninçi" qəzetinin redaksiyasına. Ruhu şad olsun, qəzetin redaktoru, şair Şəker Aslan da dəyəsen, vəziyyəti başa düş-müşdü. Dostuna sürpriz etmək üçün şeirlərimi dərhal çapa verdi... Əlində "Leninçi" qəzetinin şeirlərim dərc olun-muş nüsxəsini tutmuş dayımın həyat

Bədii yaradıcılıqda özünəməxsusluq modeli: Elçin Mirzəbəyli poeziyası

qapısından içeri girdiyini görüb qaçıb çarpayının altında gizləndim. Çarpayı-nın yanında dayanıb gülə-gülə "sənə demişdim axı, tələsmə" dedi. Yumşaldı-ğını hiss etlədim. Bir neçə dəqiqədən sonra anam atamın və dayımın məni çağırıldığını dedi. Sakitcə, çox böyük suç üstə yaxalanmış biri kimi başımı aşağı salıb onların oturduğu qonaq otağına gəldim. Dayım mənə "qorxma, o biri şeirlərini də özün oxu" dedi. Fasiləsiz bir neçə şeir oxudum...

... Gözündə dəfn edib ilk sevgisini Neçə məhəbbəti geyib don kimi. Metal parçasına bənəz qəlbini Asıb sinəsindən medalıon kimi...

İndi yalnız 4 mısrasını xatırladığım bu şeirimi oxuyanda təəccüblə "dayan" dedi:

- Sən bunu harda müşahidə eləmi-sən?

Ona həyətimizə gələn, baxışlarıyla məni ovsunlamağa çalışan 18-20 yaşlı qaraçı qız və onun xanımın yarıçılpaq (təbii ki, yarıçılpaq sözünü demədim) sinəsindən asılmış ürəyəbənzər qızıl medalıon haqqında danışdım. Anamın onu qapıdan necə və hansı sözlərlə qovduğunu da dedim..."

Böyük ədəbiyyata gedən çıxır

Elçini böyük ədəbiyyata gətirən çıxır 1980-83-cü illərdə Lənkəranda keçiril-ən, sonradan bütün respublikaya yayı-lan, Sovet İttifaqında geniş əks-səda doğuran, dəstək qazanan "Kitab bayra-mı"ndan keçir. Bu adicə kitab yox, ma-arifçilik bayramı idi... Məscidlər bərpa olunub kitabxanaya çevrilir, kəndlərdə məktəb ləvazimatı və kitab mağazaları tikilir, dövlət, məktəb, həmkarlar ittifaqı kitabxanaları yarşır, şəxsi kitabxanala-rın müsəbiqəsi, sərgisi keçirilir və mü-kafatlandırılır.

Elçin Mirzəbəyli o yerləri, o illəri belə xatırlayır: "Azərbaycanımızın ən gözəl, səfalı guşələrindən biri olan Lənkəranda doğ-ulmuşam. Şəhərin mərkəzi hissəsində yerləşən, yerli camaatın "Qala" adlan-ırdığı ərazi ilə "Böyük bazar"ın kəsiş-diyi "sərhəddə" yerləşirdi evimiz. O za-manlar küçəmiz Nəriman Nərimanovun adını daşıyırdı. Sonradan dəyişdirib Mirzə Məhəmmədhusəyn Axund qoy-dular... Əslində, bu ad dəyişikliyi mə-nim doğulduğum Lənkərana bugünkü Lənkəranın müqayisəsi baxımından unikal nümunədir.

... Nə zamansa Lənkəran Azərbayca-nın elm, mədəniyyət ocaqlarından biri sayılırdı. Həmin dövrdə burada müxtəlif vəzifələrdə çalışan, məhdudiyyətlərə, qadağalara baxmayaraq, xalqının gələ-cəyini düşüncə marifçi insanların səyi nəticəsində SSRİ miqyasında hadisəyə çevrilən kitablar paytaxt Bakı ilə eyni zamanda Lənkərana da göndərilirdi. Hər yeni kitab gələndə kitab mağazala-rının qarşısında növbə olurdu desəm, belkə də çoxları inanmayacaq... Amma həqiqət belədi. Çünki o zaman fərqlən-məyin yeganə yolu mütləliyi, elmlı, sa-vadlı olmaqdan keçirdi. Biz kitabxana-lardan götürdüyümüz, yaxud böyükləri-mizin verdiyi kitabları daha tez oxuma-ğa və yenisini əldə etməyə çalışırdıq. Hər şeyə vaxt tapırdıq - oxumağa, id-manla məşğul olmağa, ev işlərində bö-yüklərə yardım etməyə, əylənməyə, qo-

humlarla görüşməyə, dostlarla ünsiy-yetdə olmağa... Hər şeyə... O zaman mənim doğulduğum Lənkə-randa - Sovet İttifaqının kiçik bir əyalət şəhərində tamam başqa mühit vardı. Sözüm çox mübaliğəli görünsə də, Lən-kəran özünün intibahını yaşayırdı...

Lənkəranda hər il "Kitab bayramı" keçirilirdi. Şəhər başdan-başa kitab sərgisini xatırladırdı və kitab ən gözəl hədiyyə sayılırdı. Mən heç yerdə o za-man Lənkəranda olan maarifçilik mühi-tinə rast gəlməmişəm.

Orta məktəb illərində Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının ən gözəl nümunə-lərini oxumaq imkanı əldə etdiyim üçün özümü xoşbəxt sayıram. Məhz bu sə-bəbdən, alı məktəbin birinci kursunda

Ya ev qurdun, ya alaçıq, Ya qala tik, ya qalacıq... Bu dünya bir üstüaçıq Məzəridi, dam yeri deyil...

Düşünmək yaratmaqdır

Elçin Mirzəbəyli poeziyada həqiqəti sistemləşdirib elmə çevirmir, insanların hiss və duyğularına poetik təsir göstə-rir. Oxucunu "izmə" yönəltmir, sərbəst düşünməyə, özünü yaratmağa qida ve-rir. Onun poeziyasında total pafos, poe-tika yoxdur. Elçinin poeziyası işarə edir, ənənəvi yolla ötürülməsi mümkün olmayanı poeziyanın səhrlı dili ilə ötü-rür, subyektiv təfəkkürün alt qatlarına zühur edir. İnsan şüurunun alt qatına, zirzəmisinə təsir göstərir, onun qapıla-rını döyür, diksindirməyə, oyatmağa ça-ğırır.

Elçinin şeirlərində amiranəlik, insanı hər hansı yeni ideya, forma və məzmu-na, imperativ, ortodoksal dünyagörüşü-nə yönəldən bitkin, konseptual bütöv-lük, sistemlilik, tamlıq yoxdur. Simvol-lar, məcazlar, işarələr, fraqmentlər, afo-rizmlər, paradokslar vasitəsilə oxucu-nun nəinki şüurunda, şüuraltında qığıl-cımlar, partlayışlar yaradır, onu diksin-dirib oyadır və düşünməyə vadar edir. Düşünmək çox yaxşı əlamətdir. Rene Dekartın fikrinə desək, düşünmək, mövcud olmaq, yaşamaq - yaratmaqdır:

...Gör fəlak nə sayır?!

Elçinin poeziyasında nə görürəm: həqiqət subyektivdir, məxsusudur, onu obyektivləşdirib, universallaşdırıb ha-minin mali etmək olmaz. "İki dəfə iki dörd edir" - bu formula həqiqətdir, ob-yektivdir. O, hamıya lazım, heç kimə gerek deyil. Çünki orada şəxsi motiv, subyektiv təəssürat, hiss və həyəcan yoxdur. Ağıla təsir göstərir. Obyektiv həqiqət dərk olunmaq üçün kəşf edild-iyi halda Elçinin ekzestensial həqiqəti onu yaşamağı tələb edir. Bu həqiqətdən hər bir subyektin şəxsi yaşamında özü-nü tapır, reallaşdırır. Birincisi müdrikliyi

axtırarsa, ikincisi həyatın mənasını tap-mağa can atır. Elçinin poeziyası fəlsəfi, fəlsəfəsi poetikdir.

İçimə yıxıldım hər vurdduğunda... Dedilər... Fələyin şilləsi çatmır. Ya Rəbb, sən saydığın pilləkənlərin Nədənə Sonuncu pilləsi çatmır. Verdini dünyadı... Evdi, eşikdi... Bu nə dar qəbirdi, nə dar beşikdi? Üreyim onsuz da dəlik-deşikdi Qorxma, at, alnımın güləsi çatmır... Və yaxud Nə su saxlar, nə mey tutar... Yoxuşdu, cam yeri deyil. Döryim yarıncan külək tutar - Bu məbəb şam yeri deyil.

Endiyim pillələrdən geriye sayım da yox.. Sənin boşluq içində bir kainat payın var, Mənim boşluq içində bir Tanrı payım yox. Yerin cazibəsi kor, göyün cazibəsi lal, Ömür sükut meydanı - Sükutu duman kimi. Bir ömür ömrümüzdən, birca yol qəbrimizdən Süzülür vaxtın qanı - Qapqara, qətran kimi... Qaç vaxtın dərgahından, qurtul əsarətindən Kibrit əqrəbləriylə yandırıb saatları! Xilas ol tanrıların müzdlu ədalətindən - Atıb ayaq altına... Sındırıb saatları... Bir nəfəs ver, ilahi, bir nəfəs al mənim tək... Birca udum hava da bu canda əzab çəkir. İlahi, göy üzündə mələk də qərıbsayır, İlahi, Yer üzündə seytan da əzab çəkir...

Və yaxud

Gecənin birində köçüb gedəsən... Yox olub gedəsən, uçub gedəsən... İtəsən gecənin qaranlığında, İtəsən şəhərin burulğanında Dünyanın dərđini içib gedəsən, Nə varsa, nə varsa geridə qalan Bir göz qırpmında biçib gedəsən. Bir qaya üstündən, bir dağ başından Tutub göz yaşını çırpasan yerə. Sıxasan ömrünü bir qurşun kimi... Yorğun yaddaşını çırpasan yerə. Sonra yandırasan bütün ömrünü, Yana... Közü keçə, külü keçməyə. Birçə sətirin də, birçə sözün də, Birçə xatirən də ələ keçməyə... ... Pəncərə-pəncərə tükənə ömrün, Sonra qapı-qapı çıxıb gedəsən. Durub uçurasan bütün yolları, Bütün körpüləri yıxıb gedəsən...

Səs, rang, duyğu

Elçin Mirzəbəylinin duyğu qalereyası zəngindir, əlvandır, orijinaldır, yenidir. İnsanda gözənilməz ovqat, həyata tək-rarolunmaz, yeni, inanılmaz baxış yara-dır. O səhrlı hiss və həyəcanları yaşa-maq üçün onun poeziyasına müraciət edək:

Yenə əriyir gecə pəncərəmin önündə, Damlı-damlı süzülür saatlar şüşələrdən. Vaxtın zəncikləri... Bir də solğun fənərlər... Yanlızlıq addımlayır boş qalmış küçələrdən... Küçənin ayrıcından... Gecənin ayrıcandan Qaranışıqlar köksünə sıxıb gedir səsin. ... Səssiz galib elə bil bu yaz, duy-a bilmirəm Çiçəklərin ətrini - baharın nəfəsini. Xatirə kitabımdan tökülür son ləçəklər, Nə vaxt ağrısı qalır, nə də zaman qorxusu. İndi yaman qırmızı gülümsəyir çiçəklər... İlahi, yaman olur güllərin qan qoxusu...

Və yaxud

Bir gün Gözlərini açıb görəsən Göy üzü yaxından yaxındı sənə. Bir ilıq meh əsib Son nəfəs kimi Son dəfə... Son dəfə toxundu sənə. Bir gün əllərini açıb görəsən... Dərinə ovcunda işığa dönüb. Bütün arzuların körpədi hələ, Bütün ümidlərin uşağa dönüb. ... Bir gün yaşayasan...

Elə bir gün ki, Üstünə yüz ilin savabı gələ. Sonra da... Ölümə məktub yazasan "Səni gözləyirəm" cavabı gələ.

Başımın üstündə göydü deyirlər... Ayağım altında yorğun şəhərim. İndi güllələnmiş məbəb kimiyəm - İçimə yıxılıb minarələrim... Yuyur, yağış yuyur kirpiyimizi - Yenə qismətimiz göz yaşı olur Dərdini Tanrıya söyləyənlərin... Xatirə dəftəri başdaşı olur. Donur qulağımda azan sədası, Gözüm... Pıçiltıyla açır səhəri. Mən səni göylərə verib gedirəm - Göyü göydələnlər olan şəhərim.

Qəfildən qar ələnir bahar çiçəklərinə... Ovulur ləçəkləri paramparça, buz kimi... Ağaclar əsir düşür Bakı küleklərinə, Günəşi gözləyirlər... Ömürlük məhbus kimi...

“Hə” və “Yox”

Orta səviyyəli insanların fikrinə görə, "hə" "yox"dən pozitivdir. Ona görə də Elçin çox vaxt pessimist şair adlandırılır...

"Hə" təsdiqdir, razılıqdır. O mövcud olanı, ənənəni ehkama çevirir. Bu fikrin təsdiqi üçün Elçinin poeziyasında nü-münə tapmağa çətinlik çəkirəm. O daim narahatdır, "yox", "yox", "yox" de-yir. Ənənəni əbədləşdirməyi yeniliyə xəyanət hesab edir. Ona əbədi uçuşlar üçün müvəqqəti platforma, zirvəyə qalxmaq üçün pillələr kimi baxır:

...Bu mənəm ey, mənəm, Vətən, Haqqına tamarız adam. Ürəyini parçalayan Güllədən də razı adam.

Öldü... Qərib arzuların köçündə öldü bu adam. Bir ümiddən o birinə Keçəndə öldü bu adam... Qiymadılar yurd yerini, Yurd yerində Qurd yerini... Dərd əkdı hey... Dərd yerini Biçəndə öldü bu adam.

Bir hasar hörəsən xatirələrdən Ömrünü qoyasan daş əvəzinə. Əlindən daş düşə ömür yoluna, Gözündən dağ düşə yaş əvəzinə. Sonra... Ümidləri səpəsən yola Üstünün tözünü silib yeyəsən. Allahın altında bir dərdin ola - Onu da yarıya bölüb yeyəsən.

Qurtulub bu qul köçündən Nəyin var alıb gedəsən. Milyonlarla yol içindən Yolumu bulub gedəsən. İlahim yorulan yerdən, Bulanıb durulan yerdən, Son dəfə qırılan yerdən Qələmi yonub gedəsən. Yol bitse də dönməyəsen, Dünya qopsun... Dinnməyəsən... Təkcə...

Dizə enməyəsen... Çatlayıb, sınıb gedəsən. Tapdalayıb tabuları, Bu qondarma yapıları... Çırpıb bütün qapıları Cəhənnəm olub gedəsən!

"Yaradıcılıq" sözündə bütün dillərdə "yaratmaq" anlayışı olduğu halda nə üçün dayanıb, durasan. Yaradıcılıq hərəkətdir, ciddi cəhdir, dinamikadır, proqresdir, gələcək, yüksəliş uğrunda kompromissiz mübarizədir. Ənənəvilik keçmişdə dayanıb onu bütləşdirməkdir, statikadır. Ənənəviləyin antoniumu no-vatorluq, inkişaf, yenilik, gələcəkdir. Yaradıcılıqda durğunluq, ehkam, keç-mişə sitayişdir; hərbdə yerində say-maqdır. Həç bir ordu yerində saymaqla irəli gedib zəfərə yetişə bilməz. "Hər şey axır, hər şey dəyişir".

Burda... Hər yağın qarla Üyüyür Yetim sevdaların Yalın ayaqları... Burda hər açılan səhər Yeniden doğur sonsuz qaranlıqları... Əbədi ayrılıqları... Burda... Analar döşləriylə Ölümlü əmidirir... Layla oxuyurlar Övladlarının son nəfəsinə... Burda... nəhəng başdaşları ucalır Qətlə yetirilmiş arzuların Xatirəsinə... Burda... anaların çiylində gedir Oğul tabutları... Burda ünvanına yetişmir Kirlənməsi Sevgi məktubları...

"Yox" bünْتُcu, inkarçı, bəzi oxucula-rın dünyagörüşündə pessimistlikdir. "Yox" inkar edir, ənənəvilik "hə" deyir. Mövcud olan ehkamları illərlə, əsrlərlə dönə-dönə təsdiq edir. Elçinin nihilizmi, inkarçılığı ştamp, matrisa, streatip, təs-diq edilməsi ənənə ilə yenilik zamanı aralıq, müvəqqəti durğunluq görüşür. Köhnəliyi, ənənəni öldürməklə iş bitmir, onu dəfn etmək, yeniliyi ərsəyə çatdır-maq lazımdır. Bu boşluğu yaratdığı ni-hilizmi yaşamaq və ondan çıxmaq hər adamın, cəmiyyətin işi deyil.

Premoderndən modernə, ondan da postmodernə keçid epoxasının durğun-luğu buna misaldır. Köhnə ölü, təzə isə təsdiqini tapmayıb.

Pessimizmə bədbinlik deyirlər. Elçi-nin pessimizmində "bəd" heç nə yox-dur. Cəmiyyətin inkişafının, tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi olan inkarın inka-rından başqa...

Sən... heç üşüdünmü İsti yay günündə? Alovu saçlarını qarsan soba dibində Barmaqların soyuqdan titrədimi? Sahibsiz köpəklərlə bölüşdünmü Əllərinin hərərətini? Rühün süzüldümlü Nəhəng ticarət mərkəzlərinin Basırıq dahlizlərində Reklam lövhələrində Alın yazını oxudunmu heç,

Qızıcığaz?... Sən hardan bilirsən tənhalıq nədir?..

... Nə səsim duyulur... Nə dualarım Yetişmir kimsənin qulaqlarına... İlahi, de, hardan atılım indi Gəlib düşə bilim ayaqlarına?

... Göydələnlər arxasında Boynubükük minarələrindən, Axsamılar bayquşlar qonan Gecəqondularından, Ünvanını itirən bəndələrindən, Ümidini itirən dualarından Xəbərin varmı sənin! İtirirsən bu dünyanı Saatbasaat, anbaan. Yatanlar ayılmaq istəmir yuxudan, dünyaya sənəzlik dini gəlir, Tanırım! Ruhlarnı intihar günü gəlir, Tanırım, Xəbərin varmı sənin?! Bu dünyanın sabahları tükənir, Tükənir, Tanırım, bu dünyanın duaları... xəbərin varmı sənin?!

Bir divar qurursan xatirələrdən... Dağılır, uçulur, çökür içində. Hərə öz yükünü yığıb aparır, Hərə öz evini tikir içində. Bəzən yaxınlar da uzağa dönür, Ruhun öz cismində qonağa dönür... Bütün ümidlərin yumağa dönür - Dərd tutub ipini çəkir içindən... Gözünə çəkirsen gördüklərini - Qəlbina, ruhuna hördüklərini... Fələk kərpic-kərpic verdiklərini Ev-ev, koma-koma sökür içindən... Kimi sən gününə göz yaşı yığır, Ümidlə, sevgilə yanaşı yığır... Günlər ətəyənə başdaşı yığıb Bir ömrün daşını tökür içindən... Ömür bir atımlıq - Qurşun kimidi. Tez ötür, Tez bitir - Ovsun kimidi... Hər kəs öz içində qoşun kimidi, Hər kəs bir azacıq təkdi içində...

Həyatın mənası

Yeni dövr fəlsəfəsində klassik, ənə-nəvi fəlsəfədən fərqli olaraq ümumi qan-unauyğunluqlar yox, insan həyatının mənası dominantlıq edir. XIX əsrdə ilk dəfə olaraq, Maks Ştirnər dedi: mənədən yüksəkdə heç nə yoxdur, Şopenhauer isə "həyat iradə və ağıldır" söyləmişdi. Qərbi Avropa minillərlə sığınır yaşadığı fəvqəlmistik, müqəddəs inancların, eh-kamların hamiliyindən məhrum oldu. Osvald Şpenqlərin təbircinə desək, sü-qut edib, nihilizmə yuvarlanmazdı: Köhnə öldü, təzə hələ bərqərar olmayıb. Nə etməli? Cavabını Fridrix Nitşə verdi: Vəziyyəti məcrasına salmaq üçün "föv-qəlbəşər"lər lazımdır. O, bunun nümu-nəsini Zərdüştün simasında gördü. Zər-düşt ilk modernist bəşər timsalına çev-rildi.

Bu istiqamət bədii ədəbiyyatda da öz əksini tapıb. Elçin daha irəli gedərək subyekt və obyektədən imtina edir. O, in-sana, onun hiss və duyğularına, daxili psixologiyasına baş çəkir. Oxucunun qəlbina, ruhuna, iradəsinə nüfuz edərək orada möhkəm məskunlaşan şübhəsiz-liklərin içinə şübhə toxumu səpir.

O, insan psixologiyasının ən dərin, toxunulmaz qatlarına toxunur. Bu-nun üçün hər şeyi əhatə edən böyük, mürəkkəb sistem yaratmır. Şəxsiyyət və həyat sistemləşə bilməz. Ənənəvi məntiqdən fərqli olaraq duyğulara, onların obrazı vasitəsilə təsir edir. Nəticədən səbəbə yox, səbəbdən nə-ticəyə, dərinliyə, duyğudan təfəkkürə doğru gedir.

(ardı gələn sayımızda)